

Skov og skovfolk fra Kolind til Mols

At Syddjurs i dag præges af store skovområder, skyldes ildsjæle - pionerer, der stædigt og vedholdende plantede skov i den ellers magre og skovfattige landsdel efter nederlaget i 1864: ”Hvad udad tabs, skal indad vindes”. Mindestenene over pionererne står i dag upåagtet inde i skovene. Her haler vi dem frem i lyset!

Vilfred Friborg Hansen

I de kommende tyve år vil der ved statens mellemkomst blive plantet 125.000 ha skov i Danmark. Det svarer til et areal på størrelse med Lolland-Falster og Bornholm. En gigantisk opgave!

Men faktisk har Danmark været igennem en tilsvarende skovplantning tidligere, i slutningen af 1800- og begyndelsen af 1900-tallet. Dengang var det ikke staten, der stod for opgaven, men hundreder af idealister og ildsjæle. Og hvor formålet i dag er at redde klimaet, miljøet og biodiversiteten, drejede det sig dengang om det nærmest modsatte, nemlig at nyttiggøre de ellers udyrkede arealer. Lige så idealistisk dengang – en indsats for fædrelandet!

Djurslands skove

Fra oldtiden var Djursland dækket af skov – og dermed vildt. Det gav ligefrem halvøen dens navn, for Djursland betyder Dyrs-land, landet med de mange dyr. Tre skove dækkede hele halvøen: Djursskoven mod nord, Molsskoven mod sydøst og Hornskoven mod sydvest.

Men i århundrederne op til år 1800 blev der drevet rovdrift på de danske skove – også her på Djursland. Kvæg og svin blev sendt ud i skovene og holdt ny vækst nede, og store mængder tømmer blev brugt til byggeri af huse og ikke mindst skibe.

Det fik regeringen til at vedtage en lov i 1805, der skulle skaffe skovene tilbage. Men reelt skete der meget lidt. Tilbagegangen blev standset, men ny skov blev der ikke meget af.

Det ændrede nederlaget i 1864 på. Det blev nu en folkesag at opdyrke hede, udtørre søer, bekæmpe flyvesand – og gøre den ringe ”marginaljord” til skov. ”Hvor ploven ej kan gå, og leen ej kan slå – der bør et træ stå!” blev mantraet.

Skovsagens pionerer mødte stor påskønnelse i deres samtid, så stor, at der blev rejst mindesmærker for dem i de skove, de havde skabt. Mange af disse mindesmærker står skjult i skovene, der siden er vokset til, og er glemt af de fleste. I denne artikel skal de hales frem i lyset!

Pioneren over alle pionerer i skovrejsningssagen var Dalgas. Da han flyttede til Aarhus i 1859 fik han let adgang til Djursland og var med til at skubbe til skovrejsningen her. Pionerne på Djursland hentede i høj grad deres inspiration hos Dalgas.

Dalgas og Mourier-Petersen på Rugaard

Hedeselskabet dannedes i 1866 på initiativ af tre mænd: Dalgas, G. Morville – og desuden ejeren af Rugaard ved Grenaa, godsejer **Ferdinand Mourier-Petersen**, der blev selskabets første formand. Mourier-Petersen virkede i det stille og er derfor knap så kendt, men han var i virkeligheden den bærende kraft i selskabet. Dalgas var den agiterende, mens Mourier-Petersen, der var medlem af Landstinget, sørgede for den absolut nødvendige opbakning fra politikere og pengestærke folk.

I de første år var Dalgas først og fremmest optaget af hedeopdyrkningen i Jylland. Men fra 1872 tager han for alvor skovplantningen op og stifter "Det jyske Haveselskab". Fra 1885 begynder han systematisk at organisere plantningsforeninger, gennem hvilke Hedeselskabet kunne dels uddele planter med statstilskud, dels agitere for plantningssagen. Hedeselskabet indsatte selv en repræsentant i hver forening. 1902 dannedes "De samvirkende Plantningsforeninger", med 50 foreninger tilsluttet fra starten.

Enrico Mylius Dalgas (1828 – 1894). Medstifter af Det danske Hedeselskab 1866 og selskabets første direktør 1866 – 1894.

Mindesten ved Rugaard for F. Mourier-Petersen (1825-98), Hedeselskabets formand 1866-98, medlem af Landstinget 1866-98. Foto 2024 VFH.

Dalgas på Fuglsø Kro

De fleste af os kender Dalgas' berømte ord: "Hvad udad tabes, skal indad vindes". Og vi forbinder dem med Dalgas' idé om, at efter tabet af Sønderjylland i 1864 gjaldt det om at kompensere for tabet ved at indvinde den golde hedejord til dyrkning eller skov i stedet.

Også i vores område blev der slået kraftigt på de patriotiske strenge for at få befolkningen med. Vi har et referat af Dalgas' tale i 1887 på Fuglsø Kro, hvor lærer N. P. Petersen i Strands havde samlet en større skare af gårdmænd og husmænd for at få gang i plantningssagen på Mols. Dalgas sagde ved den lejlighed:

"Danmark er nu kun et meget lille land, en af de mindste selvstændige stater i Europa. Vi har i tidernes løb mistet Skåne, Halland og Blekinge, vi har mistet Norge og i de seneste tider Slesvig. Nu har vi kun 700 kvadratmil tilbage, og vi har derfor aldeles ikke råd til at lade større dele af vort land ligge øde hen uden udbytte og uden at være befolket. Og dog forholder det sig sådan, at der endnu er hen ved 100 kvadratmile eller en syvendedel af vort land, som vi så at sige endnu ikke har taget i besiddelse, uagtet denne syvendedel meget vel kan benyttes og for en stor del endog kan blive en værdifuld og vigtig del af vort fædreland".

Her anslås klart de patriotiske strenge. Og endnu engang kunne Dalgas forlade mødet efter at en plantningsforening var dannet, denne gang **Vistoft Sogns Plantningsselskab**, som hurtigt derefter stod for tilplantningen af den store Vistoft Plantage.

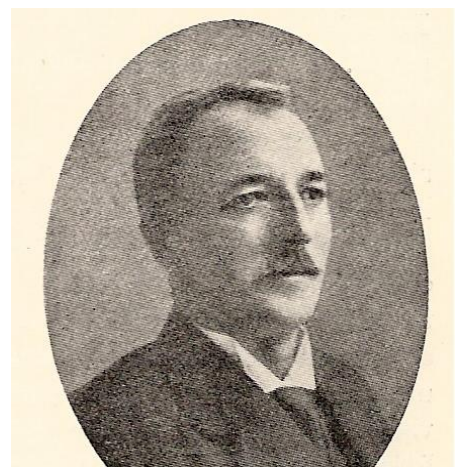
Dalgas på Rønde Kro

Sådan har Dalgas sikkert også talt, da han et par år senere deltog i et stort møde på Rønde Kro. Også her blev resultatet dannelsen af en plantningsforening: "**Rønde og Omegns Plantningsforening**" – fra 1923 omdøbt til "**Djurslands Søndre Plantningsforening**". Denne forening var med til at fremme plantningssagen på vores egn så meget, at en stor del af det tidligere øde område øst for Feldballe-Taastrup 50 år senere var dækket af skov – og er det den dag i dag.

At såvel Dalgas' ordsprog om "Hvad udad tabes, skal indad vindes" som hans næsten lige så kendte motto om, at "Hvor ploven ej kan gå, og leen ej kan slå, der bør et træ stå!" ved nærmere granskning viser sig at stamme fra andre og fra en tidligere tid, er en anden sag, som i vores sammenhæng ikke har betydning. Det, der har betydning, er den gennemslagskraft, Dalgas gav ordene. Det var så at sige ham, der gjorde dem "aktive", så de fulgtes af handling.

Lærer Holm og Dalgas i Feldballe skole

Sandflugten på det sydlige Djursland var for størstedelen standset sidst i 1800-tallet, men egnen mellem Rønde-Thorsager og Grenaa lå stadig øde hen, for en stor del lyngdækket. Men Dalgas' ord og virke satte selvfølgelig også

Lærer Kr. Holm, Feldballe (1853-1935), Plantningsforeningens formand 1889-1906, lærer i Feldballe 1880-1901, i Ebeltoft 1901-1906.

tanker i gang på Djursland. En af de første, der tog handsken op, var Kr. Holm, der blev ansat som lærer i Feldballe i 1880. Han har selv fortalt om sin første travetur fra Kolind Station til degneboligen i Feldballe¹:

”I august måned 1880 kom jeg som 26-årig ung mand gående på den usle landevej fra Kolind Station til Feldballe for at søge det derværende ledige lærerembede, og det forekom mig, som den vej gennem dette øde, fortørrede, mennesketomme landskab aldrig ville få ende. Her burde jo plantes, tænkte jeg; her burde igen blive skov”.

Holm havde som huslærer på Samsø i begyndelsen af 1870'erne set, at nåletræer kunne trives i det rene sand. Nu blev han ansat i Feldballe, og snart efter tog han opgaven med at få tilplantet sand- og hedearealerne her op. Han fortæller:

”I 1881 var jeg fræk nok til at indbyde den bekendte Dalgas til at holde et foredrag i Feldballe skole om plantningssagen, og han sagde ja på den betingelse, at jeg garanterede, at folk ville møde. Dalgas kom. Skolen var fyldt med interesserede folk, og han holdt et ypperligt agitationsforedrag, i hvilket han imødegik alle de indvendinger, folk plejede at komme med. Han kendte landboerne! En udtalelse af ham mindes jeg, nemlig: ”Tyve år efter, at en sandmark er tilplantet, er den mere værd end den bedste agerjord i landet”.

Året efter fik Holm et samarbejde i gang med plantør Holst, der havde en planteskole ved Vedø ved Kolind, og de to fik kaldt sammen til et møde i Trustrup med det formål at få dannet en plantningsforening for Djursland og Mols. Takket være Holsts gode forbindelser til godsejere, proprietærer og gårdmænd, som han havde handlet planter med, lykkedes det at få en plantningsforening oprettet.

Men Holm måtte for det første konstatere, at foreningen gabte over et for stort område, og for det andet, at Holst ikke var nem at samarbejde med. Han havde det med at komme op at skændes med de fleste, der kom til ham for at købe planter. Derfor fik denne første plantningsforening på Djursland en meget kort levetid.

Holm og Dalgas på Rønde Kro

Efter nogle år var Holm klar til at gøre et nyt forsøg. Det lykkedes ham igen at overtale Dalgas til at komme til et møde, denne gang på Rønde Kro i 1889. Kancelliråd Olsen på Kalø blev valgt som formand for en ny plantningsforening, hvis navn blev **”Rønde og Omegns Plantningsforening”**.

Da det gik op for kancelliråden, at formandskabet indebar et stort arbejde, frasagde han sig imidlertid formandstitlen og overlod den til Holm selv. Holm var derefter foreningens formand til 1906, d.v.s. også i nogle år efter, at han var blevet lærer i Ebeltøft i 1901.

¹ Skov og Folk 1942 side 112 ff.

Holm og Udsen i Stabrand

Holm indkaldte nu til møde efter møde med oplysning om plantningssagen, i kroer og skoler. Han havde i den første tid en forstmand med sig, men efterhånden kom han selv så godt ind i stoffet, at han stod for møderne alene. Om et af møderne fortæller han:

”Ved onsdag var der indvarslet til møde i Stabrand. M. P. Udsen, Taastrup, og jeg spadserede derop, og så var der kun mødt en halv snes mennesker, og jeg følte mig skuffet. Der var jo ingen mening i at holde et foredrag for så få mennesker; jeg brændte inde med min visdom. Men skuffelsen afløstes af glæde. Alle de mødte var interesserede mænd, der manglede kun et lille puf for at tage fat... Tilsammen indgav de langt over 100 tdr. land til beplantning...”

Denne lille stump erindring fortæller lidt om de vilkår, plantningssagens forkæmpere levede under. Man spadserede fra Feldballe til Stabrand uden nogen form for garanti for, at det kom til at nytte sagen. Men det store arbejde bar frugt. ”Rønde og Omegns Plantningsforening” omspændte et forholdsvis lille område, men inden for dets område ”blev der plantet mere end i nogen anden”, kunne Holm senere stolt berette. Efterspørgslen efter planter fra Hedeselskabet blev så stor, at selskabet havde svært ved at efterkomme den. Derfor oprettede Holm sin egen planteskole, som han efter en fire-års periode afhændede til en forstkandidat Dalsgaard, der flyttede den til Kolind, hvor den eksisterede i mange år.

Mindesten for Djurslands Søndre Plantningsforenings formand 1923-73 P. Madsen Pedersen. Mindestenen står i plantningsforeningens plantage i Egsmark. Foreningen hedder i dag Djurslands Plantningsforening. Foto VFH 2012.

Plantningsforeningen efter Holm

Lærer Holm var som nævnt formand for "Rønede og Omegns Plantningsforening" til 1906. Efter ham blev gdr. Marinus Pedersen i Stabrand formand og var det til 1923. Efter hans afgang overtog sønnen Peder Madsen Pedersen formandshvervet, og fra hans formandsperiode omdøbtes foreningen til "**Djurslands Søndre Plantningsforening**", et navneskifte, der afspejlede, at foreningens virke efterhånden omfattede hele det sydlige Djursland. Efterhånden som de andre plantningsforeninger på Djursland blev nedlagt, kunne foreningen med god ret tage navneforandring endnu engang, nu til "**Djurslands Plantningsforening**", der er navnet i dag.

De tre formænd i "Rønede og Omegns Plantningsforening": lærer Holm (formand 1890-1906), gårdejer Marinus Pedersen (formand 1906-1923), og hans søn gårdejer Peder Madsen Pedersen, var plantningssagens ypperste foregangsmænd her på egnen. Tilsammen dækker de det meste af et århundrede i plantningssagens tjeneste.

Lærerne og plantningssagen

Lærere og præster var tidens autoriteter og ofte foregangsmænd for nye tiltag. Tidens internationale og nationale tendenser blev oftest formidlet til lokalsamfundet gennem dem. De tog initiativet til dannelsen af talrige foreninger og var ofte selv formænd eller i hvert fald bestyrelsesmedlemmer i dem.

Derfor kan det heller ikke være nogen overraskelse, at vi blandt plantningssagens pionerer også finder en række lærere. Foruden lærer Holm i Feldballe er de klareste eksempler lærer Yde i Ebdrup ved Kolind og lærer Petersen i Strands på Mols.

Lærer C. C. Yde, Ebdrup

Lærer C. C. Yde tog i 1891 initiativet til dannelsen af Kolind Landboforening, og han blev foreningens første formand. Det viste sig hurtigt, at hans egentlige hjertebarn var plantningssagen, og det lykkedes ham at få landboforeningen interesseret i sagen, så den kort efter oprettelsen tog initiativ til tilplantningen af et større areal mellem Ebdrup og Kolind.

Lærer C. C. Yde, lærer i Ebdrup 1871-98, stifter af Kolind Landboforening 1891 og foreningens plantage 1896 (nu Ydesminde Plantage).

Lærer Yde fik Randers Disconto- og Laanebank til at skænke et areal på 20 tdr. land, sognefoged A. R. Thuesen i Ebdrup 10 tdr. land, og husmand Jens Nielsens enke i Maarup andre 10 tdr. land. 1896 var "**Kolind Landboforenings Plantage**" en realitet, og den anmeldtes til Hedeselskabet som fredskovpligtig. Plantagen blev omgivet af en jordvold og tilplantedes med hvidgran, rødgran og bjergfyr. Arbejdet blev udført i årene 1896 - 1899 under lærer Ydes ledelse, mens medlemmerne af landboforeningen mødte frivilligt med plov og heste. På en tomt fra en bebyggelse midt i området plantedes birk, og en bronzealderhøj blev fredet.

Under verdenskrigen 1914-18 fjernedes bjergfyrrene og blev solgt til brændsel. For indtægten indkøbtes yderligere 20 tdr. land mod vest i 1919, og den nye plantage fik til ære for den i 1898 afdøde lærer Yde navnet **Ydesminde Plantage**, et navn, der senere er blevet brugt om hele plantagen, der herefter

omfattede 60 tdr. land. Den tilkøbte del tilplantedes med skovfyr under ledelse af Hedeselskabets senere skovrider i Ebeltoft, A. Thyssen. En bronzealderhøj i dette område blev også friholdt for plantning.

1932 overdrog landboforeningen administrationen af plantagen til Hedeselskabet, og endelig solgtes hele plantagen til Hedeselskabet i 1947.

Midt i plantagen findes en mindesten for lærer Yde, opsat i år 1900 af landboforeningen.

Mindestenen over lærer Yde i Ydesminde skov. Foto VFH 2014.

Lærer N. P. Petersen, Strands

Endnu en lærer som forkæmper for plantningssagen finder vi i lærer N. P. Petersen i Strands på Mols.

Lærer Petersen var initiativtager til oprettelsen af Vistoft Sogns Sparekasse, og han var med til opførelsen af Vistoft Mølle og oprettelsen af Knebel Bro. Han var lærer i Strands i perioden fra 1862 til 1897. Han virkede desuden ivrigt for oprettelsen af en jernbane mellem Mørke Station og Mols – en plan, som det dog ikke lykkedes at virkeliggøre. Heller ikke hans idé om en kanal for sejladsen mellem Ebeltoft og Aarhus ved en gennemskæring af tangen ved Dragsmur lykkedes det ham at virkeliggøre, men de to projekter viser hans spændvidde som foregangsmand på egnen.

6. august 1887 var det lykkedes lærer Petersen at få Dalgas til at komme til et møde i Fuglsø Kro med det formål at stifte en plantningsforening. Dalgas' manende patriotiske ord ved denne lejlighed er gengivet ovenfor. Også Hedeselskabets formand godsejer Ferdinand Mourier-Petersen til Rugaard var til stede ved mødet.

Efter Dalgas` foredrag opfordrede lærer Petersen til at tegne aktier á 100 kr. til plantningsforeningen. Vistoft Sogns Sparekasse, som Petersen selv var medstifter af, lagde for med tegning af ti aktier, og 11 andre deltagere i mødet tegnede yderligere 14 aktier. Plantningsforeningen fik navnet **Vistoft Sogns Plantningsselskab**, og lærer Petersen blev valgt som formand og havde posten til sin død i 1897. Der blev opkøbt arealer, og allerede det følgende efterår begyndte tilplantningen. Resultatet var **Knebel og Vistoft Plantager**, der spreder sig over et meget kuperet terræn i Mols Bjerger.

Lærer Petersen tog hvert forår sine elever med ud i plantagen for at deltage i tilplantningen. Disse "udflugter", med medbragt madpakke, huskedes senere i livet og blev for mange anledningen til, at de selv blev virksomme for plantningssagen. Det samme trick havde den gamle sandflugtskommissær Martens benyttet, da han bekæmpede sandflugten, og metoden ved plantningen beskrives som den samme: børnene lavede et hul i jorden, satte frøet ned i bunden, forede derefter hullet med mos og dækkede til med sand. Såre simpelt. Bemærk, at plantningen endnu ofte foregik ved, at man såede. Senere, da planteskolerne var kommet til, købtes planterne der.

Der er opsat en stor, næsten obelisk-agtig mindesten for lærer Petersen midt i plantagen. Stenen blev opsat i 1899, altså et par år efter Petersens død, se fotoet til venstre.

Postkontrahent L. Steensen, Ebeltoft

I Ebeltoft havde plantningssagen sin første store forkæmper i postkontrahent L. Steensen, der også i en periode sad i Ebeltoft byråd. Men ingen lyttede til hans ideer om at tilplante dele af Ahl Hage, og så

tog han simpelt hen selv fat. Da han fik Dalgas til at støtte sig og tale dunder til byrådskollegerne, lykkedes det dog endelig at skaffe plantningssagen sit gennembrud i Ebeltoft. Dalgas forklarede, at byrådet kun skulle bidrage med 10.000 kr. af de 14.000, tilplantningen ville koste, og de 10.000 kr. kunne endog lånes. Økonomiske argumenter var noget, byrådet forstod, og så oprettedes **Ahl Plantage** i 1888. Fuldt rehabiliteret blev Steensen i 1949, hvor Ebeltoft Byråd rejste en mindesten over hans indsats for enden af vejen til Ahl Strand, der også indgik i det rekreative areal, Steensen overtalte byrådet til at købe.

Mindesten over postkontrahent L. Steensen på Ahl Hage. Indskriften lyder: "I 1888 paabegyndte Postkontrahent L. Steensen, f. 1843, d. 1903, Beplantning af Ahl". Foto VFH.

Plantningssagens storhedstid 1900 - 1950

Plantningssagens folk fik uvurderlig støtte i Hedeselskabets skovrider i selskabets 2. distrikt, Syddjurs-distriktet, skovrider Aksel Thyssen, der havde base i Ebeltoft. Han har fået en mindesten lige efter indgangen til Egsmark Plantage. Thyssen kom til Ebeltoft som assistent i 1918 og overtog ledelsen af distriktet i 1924. På sin 60-års dag i 1950 havde han været med til at oprette 135 plantager og tilplante 4000 ha. i sit distrikt. Han fratrådte i 1960 og døde tre år senere.

I Thyssens tid havde plantningssagen ændret karakter. Den var efter århundredskiftet nærmest "selvkørende". Det var blevet "in" at tilplante alle dårlige jorder, i dag ville vi sige "marginaljorder". Det var lykkedes Hedeselskabet at overbevise gårdmænd, godsejere og velhavere i byerne om, at det ikke alene var en fædrelandsk sag at tilplante de dårlige jorder, men at det også var en profitabel sag. I min artikel om plantningssagen i Østjysk Hjemstavn 2006 kan man læse om alle de plantager, som forskellige interessenter oprettede i 1900-tallets første halvdel.

Mindestenen over skovrider Aksel Thyssen er også enkel, men her er dog blevet plads til et lille vers: "Vort land med skov at klæde, det var din gerning her". Foto VFH.

I 1965 kan plantningsforeningens formand P. Madsen Pedersen notere sig, at plantningssagen "på dette vindpiskede land har skabt den fornødne læ for såvel mennesker som dyr og bevirket, at den flyvesand, som forhen har været generende for såvel dyr som mennesker, nu for stedse er bundet". På en køretur fra Feldballe til Ebeltoft kan man nu lade blikket glide hen over "denne milevide, forhen så øde og trøstesløse hedeflade, der nu overalt er iklædt håbets mørkegrønne og smukke dragt, der i sandhed varsler godt om fremtiden, lige som plantagerne allerede yder et godt udbytte til ejerne".

Plantningssagen i nye klæder

1965 var samtidig året, hvor det blev klart, at plantningssagen var på tilbagetog. Foreningens medlemsblad "Skov og Folk", som formanden P. Madsen Pedersen havde oprettet og redigeret, ophørte. Staten havde for længst frtaget plantningsforeningerne deres rolle som formidler af salg af planter. I de følgende årtier fældede man flere af de store nåleskove, som var skabt i århundredet forud. Men egentlig helt i pionerernes ånd, for mange af dem forudså, at nåleskovene med tiden kunne erstattes af løvskov eller dyrkbare marker.

Med klimakrisen er skovpionerernes indsats kommet til at stå i et nyt perspektiv. Man er blevet klar over, at skovene er voldsomt vigtige for klimaet, fordi de binder store mængder af CO₂. Dertil kommer, at især løvskove er vigtige for biodiversiteten og giver store rekreative muligheder. Derfor vil mange af de oprindelige nåleskove i de kommende år blive erstattet af løvskove.

Et gennembrud for den nye skovrejsningssag kom med "den grønne trepartsaftale" i 2024. Den vil som nævnt i indledningen medføre skovrejsning på 125.000 ha i de kommende 20 år. Dermed vil 25% af Danmark være skovdækket om 20 år – mod kun 15% i dag.

Skovpionererne fra for mere end hundrede år siden ligger og jubler i deres grave!

Litteratur: Jens Reddersen: "Skovene på Mols – "en kommen og gåen"". I "Folk og Liv 2010", Rønde 2010.

Vilfred Friborg Hansen: "Hvad udad tabes, må indad vindes". I "Østjysk Hjemstavn" 2006.

Vilfred Friborg Hansen: "Egsmark Plantage og plantningssagen". I "Folk og Liv 2014", Rønde 2014.

Artiklen er også udgivet i "Folk og Liv omkring Kalø Vig" bind 6, 2024.